

DÚRÓ JÓZSEF

Változás a változatlanóságban

A magyarországi pártrendszer a 2022-es választások tükrében

Absztrakt

A korábban két blokk versengésével jellemzett magyarországi pártrendszer a 2010-es választások után predominánssá vált, amelyben ráadásul a domináns párt által vezetett kormánynak kétoldali ellenzéke volt (centrális pártrendszer). A 2022-es választások előtt azonban hat ellenzéki párt bejelentette, közös listán indulnak, illetve közös jelölteket állítanak a soron következő országgyűlési választásokon. Ezáltal esély nyílt arra, hogy a centrális pártrendszer ismét két blokk versengésévé alakuljon át. A közös miniszterelnök-jelöltet, illetve az egyéni választókerületi jelölteket 2021 őszén előválasztáson választották ki. Ugyanakkor a 2022-es választások eredményei nem igazolták a várakozásokat. A Fidesz–KDNP domináns pozícióban maradt, miközben vélhetően a korábban döntően vidéken erős Jobbik nem volt képes vidéki szavazóinak jelentős hányadát mozgósítani. A Fidesztől jobbra, a Jobbik helyén új politikai szereplő tűnt fel, a Mi Hazánk Mozgalom. Ez annak a jele, hogy a Budapest-vidék megosztottság nem értelmezhető pusztán kormány-ellenzék dichotómiában, hanem baloldal-jobboldal megosztottságként is, hiszen releváns számú, nagyjából vidéki ellenzéki szavazó voksolt a kormánypártokkal – és a hatpárti összefogással – szemben egy jobboldali pártra. Mindez azt jelenti, hogy nem csupán a predomináns pártrendszer, de a Fidesz centrális helyzete is fennmaradt.

Kulcsszavak: pártok, pártrendszer, választás, 2022, Magyarország

Abstract

The party system in Hungary, which had formerly been characterised by a tight competition of two blocs, became a predominant party system following the 2010 elections. Moreover, in this party system, the governments led by the dominant party have had a divided opposition (central party system). However, before the 2022 elections, six opposition parties declared to draw up a joint list with common candidates for the next parliamentary elections. Hence, there was a real chance of replacing the central party system by a competition of two large blocs. The common candidate for the premiership and all the candidates in the single-member constituencies were selected in primaries in the autumn of 2021. However, the results of the 2022 elections did not justify the expectations. Fidesz-KDNP remained in dominant position, while Jobbik, which had presumably been strong in the countryside formerly, was not able to mobilise a significant part of its voter base. On the right of Fidesz, in the place of Jobbik, Our Homeland Movement, a new political actor emerged. This is a clear sign that the Budapest-countryside division cannot be considered purely as a dichotomy of the government and the opposition, but also a division between left and right because a relevant number of opposition voters mostly

in the countryside cast their vote for a right-wing party, against both the government and the six-party opposition alliance. It means that not only the pre-dominant party system has survived, but also the central position of Fidesz.

Keywords: parties, party system, election, 2022, Hungary

A 2022-es magyarországi országgyűlési választások eredménye olyan értelemben meglepetést jelentett, hogy a közvélemény-kutatások¹ alapján nem igazán volt várható a kormányzó pártok listájának ilyen mértékű győzelme. Jelen tanulmánynak nem célja, hogy az eredmény mögött meghúzódó okokat részletesen vizsgálja, sokkal inkább fókuszál az eredmények pártrendszerre vonatkozó következményeire. Más szóval arra, hogy hogyan változott a magyar pártrendszer logikája, működése, a szereplők köre a 2022-es parlamenti választások következtében.

Miután jelen tanulmány leíró-elemző jellegű, és a pártrendszerben ténylegesen végbemenő változásokra fókuszál, kevésbé foglalkozik azzal, hogy ezeket a változásokat (például a Fidesz–KDNP győzelmének mértékét) milyen intézkedések, kampánytechnikák, választási rendszer, média-viszonyok stb. váltották ki, ezen tényezőkre csak ott és akkor reflektál a tanulmány, ahol és amikor a magyarázathoz elengedhetetlenek.

A tanulmány először sorra veszi a magyar pártrendszerben bekövetkezett változásokat, nevezetesen azt, hogyan alakult át a pártrendszer két-blokkrendszerből predomináns pártrendszerre. Reflektál a 2010-es választáson előállt új helyzetre, illetve az azóta történt elmozdulásokra. Ezt követően a 2022-es parlamenti választás előtti helyzetet mutatja be, kitérve a hatpárti összefogás által tartott előválasztás eredményeire, feltárva a fontosabb szereplők stratégiáit. Végezetül a voksolás eredményeinek értelmezése, illetve a pártrendszer változásának felvázolása következik.

¹ Mráz 2022.

A magyar pártrendszer változásai

Magyarországon a pártrendszer a 2010-es választásokat követően egy kiemelkedő támogatottságú pártból, illetve több kisebb, egymással is koalícióképtelen tömörülésből állt. A politikatudományban Sartori² ezt a helyzetet a predomináns pártrendszer kifejezéssel illette, miután az ominózus 2010-es választáson, majd további két, egymást követő voksoláson is ugyanaz a párt volt képes abszolút többséget szerezni. Ez 2018-ra megvalósult. Ugyanakkor néhányan a szakirodalomban vitatják, hogy lehet-e a magyar pártrendszert a predomináns jelzővel jellemezni, hiszen ennek feltétele a stabil választói bázis, amely a Fidesz esetében nem feltétlenül igazolható teljes bizonyossággal.³ Egy bizonyos, a Fidesz 2010 után domináns szereplővé vált a magyar politikában, hiszen azóta képes volt valamennyi alkalommal tíz százalékpontnál nagyobb különbséggel nyerni az országgyűlési választásokon, amely Sartorinál a domináns párti lét feltétele,⁴ noha a domináns párt megléte nem jelent automatikusan predomináns pártrendszert. Itt fontos megjegyezni, hogy formálisan ugyan egy pártszövetségről – a Fidesz és a Kereszténydemokrata Néppárt közös listájáról – van szó, ám utóbbi leginkább a Fidesz egyik platformjaként működik, nem tekinthető önálló entitásnak.⁵

A Fidesz–KDNP szövetség sorozatos kétharmados győzelmei annak fényében jelentettek komoly változást, hogy a 2010-es választások előtt – leginkább az 1998-as voksolásokat követően – két nagy, jól elkülöníthető, nagyjából egyforma méretű blokk versengéséről lehetett beszélni. Míg a jobboldalon a Fidesz mellett a Magyar Demokrata Fórum (MDF), eleinte a Független Kisgazdapárt (FKgP) és később a KDNP alkotta a blokkot, a baloldalon – baloldal alatt következetesen a Fidesztől mint jobboldali párttól balra elhelyezkedő szereplőket kell a tanulmányban érteni – ezt a Magyar Szocialista Párt (MSZP) és a Szabad Demokraták Szövetsége (SZDSZ) szövetsége testesítette meg. Ezt a jelenséget kétblokkrendszerként írta le Soós.⁶ A már említett 2010-es parlamenti választás azonban ilyen értelemben is korszak-

2 Sartori 1976.

3 Horváth 2021, 179.

4 Sartori 1976, 175.

5 Balázs–Hajdú 2017, 97.

6 Soós 2012.

határnak tekinthető, hiszen nem állt helyre ez a viszonylag kiegyenlített versengés. Ezt az új, egy kiemelkedő támogatottságú politikai szereplő által dominált pártrendszert – mely nem idegen a magyar politikai hagyománytól⁷ – a hazai politikatudományban domináns pártrendszerként⁸ vagy – az Orbán Viktor által használt centrális erőter kifejezés mintájára – centrális pártrendszerként⁹ írták le. A centrális erőter a (pre)domináns pártrendszerektől annyiban tér el, hogy ebben az esetben az ellenzék megosztott, hiszen 2010 után a pártrendszer háromosztatúvá vált,¹⁰ ahol a jobbközép kormánypárt(ok)tól balra (eleinte MSZP, illetve a tőle kommunikációban elkülönülő LMP, majd a baloldali és liberális pártok szövetsége) és jobbra (Jobbik) is létrejött egy-egy pólus. Ilyen értelemben a pártrendszer logikájának egyik legfontosabb meghatározó tényezője még mindig a bal–jobb skála volt, amely nem feltétlenül közpolitikai megoldásokat, hanem sokkal inkább a pártok egymáshoz való helyzetét hivatott leírni, ennek központi szereplője pedig a Fidesz volt, két további pólusképző szereplővel. A centrális erőter létezését erősíti, hogy a 2018-as választásokig gyakorlatilag kizárható volt, hogy a két ellenzéki pólus együttműködjön egymással, azaz a kormányzó blokknak nem volt érdemi kihívója.¹¹ Ennek némileg ellentmond Tóka, aki szerint a centrális erőter bomlása már a 2018-as választásokon megkezdődött.¹²

A pártrendszer változásai a 2018-as választások után

A legnagyobb ellenzéki pártok stratégiája alapvetően változott meg a 2018–22-es parlamenti ciklusban. Mindamellett, hogy az EP-választásokból – a viszonylag alacsony részvétel, a kvázi tét nélkülség és a másodrendű jelleg miatt csak korlátozott következtetéseket lehet levonni, a 2019-es európai parlamenti választás tekinthető az első fontos mérföld-

7 Csizmadia 2017.

8 Enyedi et al. 2014, 536.

9 Tóth–Török 2015, 519.

10 Horváth–Soós 2015, 274.

11 Tóth–Török 2015, 558.

12 Tóka 2018.

kőnek, hiszen ez átrendeződést hozott az ellenzéki pártok közötti erőviszonyokban (1. táblázat). Mind az ellenzék vezető erejének számító, ám a 2018-as parlamenti választás után addigi vezetőjét (Vona Gábor) elveszítő, pártszakadást átvészelő Jobbik Magyarországért Mozgalom, mind pedig a baloldalon vezető szerepét fokozatosan elveszítő Magyar Szocialista Párt visszaesett, miközben a Demokratikus Koalíció (DK) és a Momentum Mozgalom (Momentum) az EP-választáson tapasztalt, lényegesen alacsonyabb részvétel mellett is képes volt nemcsak szavazatarányát, de abszolút szavazatszámát is növelni. Ezt követően a közvélemény-kutatásokban¹³ a Gyurcsány Ferenc vezette DK vált a legerősebb ellenzéki párttá, miközben ezen a térfélen újabb számottevő szereplő tűnt fel (Momentum).

1. táblázat: A 2018-as országgyűlési és a 2019-es európai parlamenti választás eredménye

Pártlista	2018-as országgyűlési választás		2019-es EP-választás	
	Szavazatszám	Szavazatarány	Szavazatszám	Szavazatarány
Fidesz–KDNP	2 607 990	47,36	1 824 220	52,56
Jobbik	1 090 751	19,81	220 184	6,34
MSZP–Párbeszéd	681 454	12,37	229 551	6,61
LMP	402 347	7,31	75 498	2,18
DK	307 492	5,58	557 081	16,05
Momentum	174 225	3,16	344 512	9,93
Mi Hazánk	–	–	114 156	3,29

Forrás: Nemzeti Választási Iroda 2018; 2019

A táblázatban a 2018-as választások eredményénél a hazai eredmények szerepelnek.

Ez a fajta átrendeződés, illetve a pártok – különösen a Jobbik – vezetésében végbement változások oda vezettek, hogy a 2019-es önkormányzati választásokon a Jobbik, az MSZP, a DK, a Párbeszéd Magyarországért (Párbeszéd), a Lehet Más a Politika, a Momentum, illetve a Márki-Zay Péter hódmezővásárhelyi polgármester által életre hívott, azonban nem pártként bejegyzett Mindenki Magyarországa Mozgalom (MMM) számos helyen közösen lépett fel a kormánypárti jelöltekkel szemben. Ez az együttműködés döntően a fővárosban és számos nagyvárosban az összefogás

13 Mráz 2022.

polgármesterjelöltjének győzelmét hozta. Mindez oda vezetett, hogy elemzők a centrális erőter megszűnéséről kezdtek írni.¹⁴ Ugyanakkor egy önkormányzati választás eredménye – az EP-választásokhoz hasonlóan – korlátozott relevanciával bír, és ezzel kapcsolatban mások¹⁵ lényegesen óvatosabban fogalmaztak.

A hat párt egymáshoz való közeledésének folyamata aztán 2020-ban két időközi parlamenti választáson – Dunaújváros, Tiszaújváros – is folytatódott, ahol a fent említett politikai szereplők közös jelöltet állítottak (mindkét helyen jobbikos volt a jelölt). Ez a trend mutatkozott meg akkor is, amikor 2020 végén bejelentette hat ellenzéki párt – nevezetesen a DK, a Jobbik, az MSZP, a Momentum, a Lehet Más a Politika és a Párbeszéd Magyarországért –, hogy a következő parlamenti választáson közös listán, közös egyéni választókerületi jelöltekkel és közös miniszterelnök-jelölttel kívánnak indulni.¹⁶ Ez a pártrendszer szempontjából abba az irányba mutatott, hogy akár meg is szűnhet a három pólus, hiszen a Jobbik – szigorúan a pártrendszer logikájának irányából nézve – többé már nem a Fidesztől jobbra, hanem a kormányzó blokktól balra helyezkedett el.

Az együttműködés célja Orbán Viktor kormányának leváltása volt, ugyanakkor a stratégia a pártrendszer felől nézve értelmezhető akár a predomináns pártrendszer megváltoztatására, illetve a kétblokkrendszer visszaállítására tett kísérletként is (noha a szereplők ezt nyilvánvalóan nem tudatosították magukban), hiszen nehéz elképzelni olyan helyzetet, ahol az összefogás leváltja a kormányt, ám mégis fennmarad a predomináns pártrendszer. Ráadásul az összefogásban részt vevő pártok együttes szavazataránya a 2018-as országgyűlési választásokon a Fideszével közel azonos szintet ért el. Emellett a választási rendszer (már önmagában az egyéni választókerületekben a relatív többségi elv) és annak megváltoztatása (a listaállításhoz a 106-ból már nem 27, hanem 71 egyéni választókerületben kellett jelöltet állítani) is a blokkosodás irányába ható, a kisebb politikai szereplőket korlátozó tényezőnek bizonyult. Mindemellett fontos kiemelni, hogy a pártrendszer logikájának átalakulása elsősorban a Jobbik mozgásának következménye: a baloldali pártokkal való együttműködést a Jobbik még a 2018-as választásokon is elutasította.

14 Például Lakner 2019; Ablonczy 2019; Csizmadia 2020.

15 Például Horváth 2021, 182.

16 Népszava 2020.

A baloldali előválasztás és a hatpárti szövetségen belüli erőviszonyok

A 2021-es év a nagyobb parlamenti pártok szempontjából az elmúlt évek egyik komoly politikai innovációját hozta. Előválasztáson választotta ki a hat szövetségre lépő párt a közös miniszterelnök-jelöltet és az egyéni választókerületekben induló, valamennyi párt által támogatott közös jelölteket. Utóbbiakról egyfordulós (szeptember 18–28.), relatív többségi rendszerben voksoltak az előválasztáson részt vevő választók, előbbi esetében pedig kétfordulós választást tartottak, amelyen a második fordulóba (október 10–16.) főszabály szerint a három legtöbb szavazatot kapott jelölt jutott be.

A közös kormányfőjelölt-választás eredménye (2. táblázat) több szempontból is fontos a pártrendszer felől nézve. Az első az, hogy a Demokratikus Koalíció jelöltje, Dobrev Klára képes volt az első fordulóban érvényesíteni az előválasztáson részt vevő pártok közötti előzetes erősortrendet, és megnyerte az első fordulót. Ez legalább részben magyarázható a DK szervezeti hálójának erejével. A második tanulság, hogy a hagyományos baloldali blokkon kívülről érkező pártok vezetői – Jakab Péter Jobbik-elnök és Fekete-Győr András Momentum-elnök – nem tudták az ellenzéki szavazók pártjaik iránti szimpátiáját (3. táblázat) szavazatra váltani. Az előválasztás egyetlen komoly következménye e tekintetben Fekete-Győr András lemondása volt a Momentum pártelnöki pozíciójáról. Noha Fekete-Győr hivatalosan a rendkívül gyenge előválasztási szereplés miatt vált meg a tisztségtől, a sajtóban már hosszabb ideje téma volt a Momentumon belül feszülő ellentét.¹⁷ A Momentum küldöttgyűlése végül Donáth Annát választotta a párt új vezetőjévé.

A harmadik tárgyalt tény – és talán ez volt a legnagyobb meglepetés – pedig az, hogy egy szinte teljesen kívülről érkező, párttámogatást az első fordulóban nem élvező szereplő (Márki-Zay Péter) képes volt bejutni a második fordulóba, majd a Párbeszéd, az MSZP és az LMP által támogatott Karácsony Gergely visszalépését, illetve a Momentum támogatásának megszerzését követően megnyerni azt. Hogy kik voltak egészen pontosan Márki-Zay Péter szavazói, arra vonatkozóan felmérés nem készült, ugyan-

¹⁷ Mandiner 2021.

akkor az első fordulóban vélhetően olyan választók, akik a Jobbikkal vagy a Momentummal szimpatizáltak, hiszen ezen két párt jelöltjei kaptak mélyen pártjuk valós támogatottságánál kevesebb szavazatot, míg a második fordulóban vélhetően Karácsony Gergely főpolgármester szavazóinak egy jelentős része is a hódmezővásárhelyi polgármestert támogatta.

2. táblázat: A miniszterelnök-jelölti előválasztás eredménye

Jelölt	1. forduló		2. forduló	
	Szav.szám	Arány (%)	Szav.szám	Arány (%)
Dobrev Klára	216 248	34,84	283 677	43,29
Karácsony Gergely	169 434	27,30	–	–
Márki-Zay Péter	126 628	20,40	371 560	56,71
Jakab Péter	87 378	14,08	–	–
Fekete-Győr András	21 050	3,39	–	–

Forrás: Előválasztás 2021

Az eredmények mellett néhány érdekesebb jelenség is megfigyelhető volt az előválasztás során. Az első ilyen, hogy bár a Jobbik formálisan nem támogatta Dobrev Klárát a második fordulóban, a DK jelöltje mégis ott szerepelt alapvetően az átlagosnál jobban, ahol az első fordulóban a Jobbik elnökének támogatottsága is viszonylag magas volt. Mivel azonban nem léteznek erre vonatkozó pontos vizsgálatok, így csupán a feltételezés szintjén marad az, hogy a Jobbik szavazói közül többen Dobrev Klárát támogatták a második fordulóban. Ez azonban annak fényében kevésbé meglepő, hogy a Jobbik és a DK számos egyéni választókerületben kölcsönösen támogatta egymás jelöltjét, és több hír is napvilágot látott a két párt vezetői közötti megállapodásról (például a Telexen¹⁸). Mindazonáltal Márki-Zay Péter mint kívülálló győzelme jelezhet egyfajta *protest* hangulatot az ellenzéki szavazók között abban az értelemben (is), hogy nem elégedettek pártjaik és vezetőik teljesítményével.

Amint arról már volt szó, a miniszterelnök-jelölttel ellentétben az egyéni választókerületi jelöltek egyfordulós, relatív többségi rendszerben választották ki. Ez némileg képet adhatott a hat párt között meglévő belső erőviszonyok alakulásáról, amelyet a 3. táblázat szemléltet. Más-más ada-

¹⁸ Telex 2021.

tokból kiindulva természetesen más-más kép rajzolódik ki ezen relatív erőviszonyok tekintetében. Például a 2021. szeptemberi – az összefogáson belüli részarányt bemutató parlamenti mandátumarány – értelemszerűen a 2018-as választásokon jobban teljesítő pártok (Jobbik, MSZP) fölényét mutatja, ugyanakkor – amint arról már volt szó – az EP-választást követően megborultak az erőviszonyok. Ezt a hat párt össztámogatottságához viszonyított EP-választási eredményeken és a 2021. szeptemberi Závecz-mérésen lehet viszonylag jól lemérni. Az előválasztáson szerzett szavazatarány azért nem feltétlenül mérvadó, mert számos választókerületben voltak alkuk, a pártok sokszor egymás jelöltjeit támogatták. Így érdekesebb ezen adatokat az egyéni választókerületi győztes jelöltek arányával összevetni.

3. táblázat: A hatpárti szövetség egyes pártjainak szövetségen belüli súlya a parlamenti képviselők száma (2021. szeptember), az EP-választási eredmény, a szeptemberi Závecz-mérés és az előválasztáson győztes egyéni jelöltek aránya alapján

<i>Párt</i>	<i>Parlamenti képviselők relatív aránya (%)</i>	<i>EP-választás relatív eredménye (%)</i>	<i>Závecz-mérés relatív eredménye (%)</i>	<i>Egyéni jelöltek aránya (%)</i>
Jobbik	31,48	15,43	23,91	27,36
MSZP	27,78	16,09	15,22	14,15
DK	16,67	39,04	39,13	30,19
LMP	11,11	5,29	6,52	4,72
Párbeszéd	9,26	MSZP	4,35	6,60
Momentum	3,70*	24,15	10,87	16,98

Forrás: Parlament.hu 2021; NVI 2019; Závecz Research Institute 2021; Előválasztás 2021 adatai alapján saját kalkuláció

* Hadházy Ákos és Szél Bernadett

Mint az a 3. táblázatból is kitűnik, a Demokratikus Koalíció képes volt érvényesíteni vezető szerepét az előválasztáson is, noha valódi súlyánál talán kisebb mértékben. Egyértelműen súlya feletti pozícióra tett szert a Párbeszéd, illetve – vélhetően korábbi vidéki beágyazottságának, valamint a DK-val való kölcsönös támogatásoknak köszönhetően – a Jobbik. Ezt a szövetséget egyébként alátámaszthatja az is, hogy a DK 60 helyen (ebből 16-ot támogatott a Jobbik) indított saját jelöltje mellett a legtöbb helyen, 14 további választókerületben a jobbikos jelöltet támogatta (összesen 34

helyen indult Jobbik-jelölt). Ugyanakkor – mint az a 2022-es választásokon kiderült – a pártok némileg nagyobb erőt tulajdonítottak maguknak tényleges támogatottságuknál, különösen vidéken, ez pedig leginkább a Jobbikot sújtotta.

Az országos lista helyeinek sorrendje valamelyest szintén a 3. táblázatban szereplő erősortrendet hivatott leképezni. Az előzetesen befutónak tekintett 45 helyből 14-et kapott a DK, 12-t a Jobbik, 7-et a Momentum, 6-ot az MSZP, 3-3 helyet pedig a Párbeszéd és az LMP. Ugyanakkor – mint erről később még részletesen lesz szó – a 45-höz képest kevesebb helyet tudott szerezni a lista, amely részben átrajzolta a szövetségen belüli erőviszonyokat is, és különösen kedvezőtlenül érintette az LMP-t, amely párt esetében a frakcióalakítás is kérdésessé vált egy rövid időre.

Ugyanakkor – szemben a korábbi helyzettel – az ellenzéki térfélen egyetlen párt sem volt képes domináns szereplővé válni, ahogy tette azt 2014-ben és 2018-ban a baloldali összefogáson belül az MSZP vagy 2018-ra – noha ekkor még külön pólust igyekezett képezni – a Jobbik. Ennek fényében egyértelműen az ellenzéki térfél elaprózódásáról lehet beszélni, különösen úgy, hogy a hat pártból kettőnek a támogatottsága (LMP, Párbeszéd) tartósan és mélyen a parlamenti küszöb alatt maradt, míg további kettő (MSZP, Momentum) 2021 őszén nem sokkal haladta azt meg.

A választási eredmények értelmezése

Az országgyűlési választási eredmények értelmezése előtt fontos kitérni a pártok által követett stratégiára, ennek fényében válik ugyanis érthetővé az eredmények némileg váratlan volta. Szemben ugyanis a 2014-es és 2018-as országgyűlési választásokkal, amikor még 27 egyéni jelöltet kellett állítani 9 megyében és Budapesten ahhoz, hogy országos listával rendelkezzen egy párt(szövetség), a 2022-es választásokon ehhez már 71 egyéni jelöltre volt szükség 14 megyében és Budapesten. Ez egyfelől nagyban redukálta az induló listák számát: 2014-ben 18, 2018-ban pedig 23 országos lista volt, míg 2022-ben mindössze 6, ráadásul ebből 5 tudott 1 százaléknál nagyobb támogatottságot felmutatni, s lett jogosult állami támogatásra. Másfelől pedig egyértelműen az ellenzéki pártok közötti teljes összefogás az egy kormánypárti, egy ellenzéki jelölt és lista irányá-

ba tolta el a választás logikáját. Így aztán a hat ellenzéki párt 2020. végi összefogásának ténye, illetve a választási rendszer – kormánypárti képviselők szavazataival történő – 2021-es módosítása alapján kijelenthető, hogy a pártrendszer szempontjából nézve mindkét nagy blokk – a kisebb szereplők számának drasztikus csökkenése mellett – a kétblokkrendszer újbóli létrejöttére számíthatott a 2022-es országgyűlési választásokon.

A választás eredményei azonban ezekre a várakozásokra alaposan – és némileg váratlanul – rácafoltak. A kormányzó pártszövetség és az Egységben Magyarországért-lista közötti különbség több mint egymillió szavazat, közel 20 százalékpont volt (4. táblázat). Ez az eredmény teljesen egyértelművé tette, hogy a Fidesz megőrizte domináns pozícióját a pártrendszeren belül, sőt – mind szavazat-, mind mandátumszámát tekintve – megerősítette azt. Olyannyira, hogy soha egyetlen választáson nem kapott még ennyi szavazatot egyetlen pártlista sem Magyarországon – és ez akkor is igaz, ha csupán a hazai listás eredményt vesszük figyelembe. A különbség az összefogás stratégiájának kudarcát jelentette. Világossá vált ugyanis, hogy nem sikerült együtt indulva sem felnőni a Fidesz támogatottságához, ezáltal nem állt vissza a kétblokkrendszer.

4. táblázat: A 2022-es országgyűlési választások végeredménye

Lista	2018-as választás			2022-es választás		
	Szavazat	Szavazati arány	Mandátum	Szavazat	Szavazati arány	Mandátum
Fidesz–KDNP	2 824 551	49,27	133	3 060 706	54,13	135
Egységben Magyarországért*	2 700 888	47,12	62	1 947 331	34,62	57
Mi Hazánk	–	–	–	332 487	5,88	6
MKKP	99 414	1,73	0	185 052	3,29	0
MNOÖ	26 477	0,46	1	24 630	0,44	1

Forrás: NVI 2018; 2022

*A 2018-as adatoknál a Jobbik, az MSZP–Párbeszéd, az LMP, a DK, a Momentum és az Együtt listáinak összesített adata szerepel.

Az összefogásban nevesített hat párt szavazói csak lényegesen korlátozott számban maradtak lojálisak pártjukhoz, a közös lista több mint 750 ezer szavazattal kapott kevesebbet, mint a részt vevő pártok listái négy évvel korábban. Természetesen a szavazatvándorlást adatok hiányában

nehéz pontosan rekonstruálni, ráadásul négy év alatt százezrek hunynak el és érik el a választójogi korhatárt, így nem is pontosan ugyanazokról a szavazókról beszélünk. Az ugyanakkor látványos, hogy az összefogás ténye – a várakozásokkal ellentétben – egyáltalán nem jelentette azt, hogy ezen pártok szavazatszámát mechanikusan össze lehet adni, azt meg végképp nem, hogy ez a stratégia további bizonytalan szavazók bevonására lett volna képes. Ennek eredményeképp a predomináns pártrendszer tény maradt.

Egy másik, nem új, ám a vártnál erősebben jelentkező jelenség a főváros és a vidék közötti, szavazatszámokban és -arányokban jól mérhető különbség, amelyet az 5. táblázat szemléltet. Jól látszik, hogy alapvetően a baloldali pártok lényegesen jobban teljesítenek Budapesten, míg a jobboldali pártok – idesorolandó a kormánypártok mellett 2022 előtt a Jobbik, 2022-ben a Mi Hazánk – pedig inkább vidéken erősek. A 2022-es választás egyik talán legfontosabb nívója, hogy a baloldali pártok és a Jobbik együttes vidéki szavazóbázisa óriási, még a fővárosinál is nagyobb mértékben esett vissza. Ez mindenesetre felveti annak kérdését, hogy vajon nem a Jobbik korábbi szavazói idegenkedtek-e leginkább az összefogástól, és adták voksukat más pártra – már ha egyáltalán éltek szavazati joggal. A másik újdonság, hogy míg 2014-ről 2018-ra a Fidesz országosan számottevő erősödéssel ment keresztül, a fővárosban ez nem igazán volt érzékelhető, addig a 2018–22-es ciklusban kimutathatóan erősödött a kormányzó párt Budapesten is. Emellett a Mi Hazánk – a Jobbikhoz hasonlóan – vidéken nagyjából másfélszer akkora támogatottságnak örvend, mint Budapesten.

Ezen jelenségek együttvéve két dolgot vetnek fel. Az egyik az, hogy a főváros-vidék megosztottság továbbra is létezik, erősen jelen van a választásokon. A másik, hogy gyakorlatilag a jelenlegi Jobbik pártelitjével és megmaradt szavazóbázisával együtt betagozódott a Fidesztől balra található blokkba, miközben az összefogás pártjainak támogatottsága számottevően csökkent vidéken. Adatok hiányában csupán feltételezésekkel lehet élni, viszont az 5. táblázat alapján kézenfekvőnek tűnhet az a magyarázat, hogy a csökkenés elsősorban – de nem kizárólag – annak köszönhető, hogy a Jobbik 2018-as bázisának csupán töredékét tudta rávenni arra, hogy a baloldali pártokkal közös jelöltek és listát is támogassák. A megmaradt – azaz a 2022-es választásokon is pártjukat követő

– Jobbik-szavazók így egyértelműen hajlandóak szavazni az összefogás többi szereplőjére is. A pártelitet illetően elmondható, hogy a megmaradt jobbikos politikusok – az összefogás szabályainak megfelelően – elfogadták a többi párt támogatását, illetve a többi párt jelöltjeinek támogatására is buzdítottak, ami jól jelzi, hogy ezen szereplők döntő részt kölcsönösen elfogadták és támogatták egymást a választásokon. Ilyen értelemben tehát a Jobbik integrálódása ebbe a blokkba megtörtént.

Ezzel párhuzamosan éppen vidéken tudott komolyabb támogatottságra szert tenni a Jobbik korábbi, pártrendszeren belüli helyét átvenni kívánó Mi Hazánk – vagyis döntően vidéken van jelen egy, a Fidesztől jobbra elhelyezkedő választói tömb. Ez pedig egyben azt is jelenti, hogy a főváros-vidék megosztottság nem feltétlenül és kizárólag kormánypártok-ellenzék dinamikában jelentkezik, hanem az itthoni, döntően kulturális értelemben vett baloldal-jobboldal tagolódás mentén is.

5. táblázat: A budapesti és vidéki szavazatarányok az elmúlt három választás során

	Budapest			Vidék		
	2022	2018	2014	2022	2018	2014
Fidesz–KDNP	40,84	38,15	38,52	53,83	49,38	44,93
Baloldal + Jobbik	47,84	56,22	57,79	32,94	46,47	51,37
Baloldali pártok*	–	43,30	45,71	–	25,16	28,59
Jobbik	–	12,93	12,08	–	21,31	22,78
Mi Hazánk	4,11	–	–	6,46	–	–

Forrás: NVI adatai alapján saját kalkuláció

* A baloldali pártok, illetve a baloldal + Jobbik esetében a baloldalt 2014-ben az MSZP, a DK, az Együtt, a Párbeszéd és a Liberálisok közös listája, illetve az LMP listája jelentette, míg 2018-ban ezen pártok listái, illetve a Momentum listája számítanak az eredménybe.

Ami a hatpárti összefogáson belüli erőviszonyokat illeti – a vártnál egyértelműen gyengébb szereplés miatt –, a pártok közötti erőssorrend ha nem is megborult, de mindenképpen megváltozott. Budapesten kívül ugyanis csupán két egyéni választókerületet tudott nyerni az Egységben Magyarországért: Pécssett Mellár Tamás, aki a Párbeszéd képviselőcsoportjához csatlakozott, illetve Szegeden Szabó Sándor MSZP-s politikus. Ezzel szemben a főváros 18 egyéni választókerületéből 17-ben győzött a hatpárti

szövetség, kizárólag a döntően a XVII. kerületet felölelő 14. számú oevkban nem nyert a jobbikos Szilágyi György. Mivel egyetlen jobbikos politikus sem tudott győzni saját választókerületében, miközben például öt momentumos és négy párbeszédese jelölt is sikerrel járt, a frakciók létszáma nem tükrözi vissza a 3. táblázat erőviszonyait. Mivel azonban – vélhetően – döntően korábban jobbikos szavazók nem választották az összefogás jelöltjeit és listáját, így nem túl meglepő az sem, hogy a Jobbik volt képes legkevésbé hozni azt a mandátumszámot, amelyre előzetesen számítottak a párt vezetői. Ráadásul enyhén torzított az előzetesen várt belső arányokon az is, hogy – szemben a 45 biztos bejutónak tekintett hellyel – csupán 38 mandátumot szerzett az Egységben Magyarországért listán.

A választási eredmények másik fontos tanulsága az, hogy a Fidesz–KDNP szövetség az Országgyűlésben a 2022-es választásokat követően (is) megosztott ellenzékkel szemben dolgozhat, hiszen a pártszövetségtől jobbra is megjelent egy új szereplő, a Mi Hazánk Mozgalom. Noha a radikális jobboldali párt politikusai közül jó néhányan korábban a Jobbikban politizáltak, nem jelenthető ki, hogy szavazóbázisuk is kizárólag a Jobbik régi szavazói közül került volna ki, noha például Budapest-vidék viszonylatában az arányok hasonlóak, mint a Jobbik esetében voltak. Annak, hogy a két szavazótábor mégis eltérhet egymástól, a fő oka az, hogy a párt komoly hangsúlyt helyezett arra, hogy a kormány koronavírus-járványra adott reakcióit élesen kritizálja (például lezárások, kötelező oltás egyes szektorokban), ami viszont nem a radikális jobboldalhoz köthető szubkultúra tipikus témája. A Mi Hazánk parlamenti jelenléte egyben azt is jelzi, hogy annak ellenére is létezik egy számottevő választói csoportosulás a Fidesztől jobbra, hogy a Jobbik elmúlt években követett stratégiája egyértelműen az volt, hogy ezt a választói magot a kormányváltás hívószavával a baloldali pártok szavazóbázisával egy táborba terelje. E stratégia kudarca viszont azt jelentheti, hogy a centrális erőter – noha eltolódó erőviszonyok mellett, de – fennmaradhat a magyar pártrendszerben. A Fidesz centrális pozíciója egyértelműen megmaradt.

Emellett érdemes megemlíteni a Magyar Kétfarkú Kutya Pártot (MKKP), amely bár közel duplájára növelte szavazatszámát, nem tudta átlépni az ötszázalékos küszöböt. Noha a párt alapvetően *protest* jellegű, nem volt képes számottevően profitálni az összefogás vártnál lényegesen gyengébb szerepléséből, holott a Fideszt elutasító, ám az egységes balol-

dalra sem voksoló választói mag – az elmúlt választások tanúsága szerint – létezik. Ezen választói csoport(ok) megszólításának stratégiáját követte 2002-ben a Centrum, majd 2006-ban a Magyar Demokrata Fórum,¹⁹ illetve 2010-től három választáson át az LMP.²⁰

A választások következményei

Míg a 2006-os választásokig a magyarországi pártrendszer a koncentráció jegyeit mutatta,²¹ addig ez a trend 2010-et követően megváltozott. A 2010-ben kezdődő korszak egyik jellegzetessége, a predomináns pártrendszer megléte már alapos bemutatásra került. A másik fontos jellegzetessége azonban nem, ez pedig az effektív pártszám, ezen belül is leginkább a parlamenti pártok effektív száma (4. táblázat), illetve ezen mérőszám emelkedése. Ez, valamint a frakciók számának párhuzamos növekedése rámutat arra a tényre, hogy a magyar pártrendszer egyre inkább fragmentálttá vált. Hogy ez 2010-et követően elsősorban a baloldal fragmentációját jelenti, azt jól mutatja az a tény, hogy a kormánypárti frakciók száma 2010 óta mindig kettő, ezek alapvetően az országgyűlési mandátumok kétharmadával rendelkeznek, a Fidesz és a KDNP szövetségétől jobbra összesen egy párt volt jelen, ez korábban a Jobbik volt, a 2022-es országgyűlési választást követően pedig a Mi Hazánk.

6. táblázat: A rendszerváltás óta megtartott parlamenti választások egyes mérőszámai

Választás	Küszöböt átlépő listák száma	Parlamenti frakciók száma	Parlamenti pártok effektív száma
1990	6	6	3,77
1994	6	6	2,90
1998	5	6	3,45
2002	3	4	2,50
2006	4	5	2,61

¹⁹ Enyedi 2006, 211

²⁰ Horváth 2021, 179.

²¹ Enyedi 2006.

<i>Választás</i>	<i>Küszöböt átlépő listák száma</i>	<i>Parlamenti frakciók száma</i>	<i>Parlamenti pártok effektív száma</i>
2010	4	5	2,54
2014	4	5	2,57
2018	5	7	2,67
2022	3	9	2,73

Forrás: saját kalkuláció

A fragmentáció tehát a baloldal elaprózódását jelenti. Míg 2010-ben két baloldali lista volt képes a parlamentbe jutni (MSZP és LMP), ráadásul az LMP a pártrendszer logikáját tekintve leginkább a két nagy blokk közötti pozíciót foglalta el, addig 2014-ben az önálló MSZP-lista helyett már ötpárti (MSZP, DK, Együtt, Párbeszéd, Liberálisok) közös lista indult, noha a frakcióalapításhoz szükséges létszámot csak a szocialisták érték el. 2018-ban pedig már ez a tábor is több listán osztozott, miközben új szereplő (Momentum) tűnt fel a színen, és elindult a Jobbik is a baloldali szavazók meghódításáért. Összességében tehát a 2022-es választás előtt azt a választói tömböt, amelyet az Orbán-korszak elején még döntően az MSZP hivatott lefedni, hat tömörülés igyekezett meghódítani.

Mint az látható, a parlamenti pártok effektív száma 1998 óta nem volt ilyen magas, miközben soha az átmenet óta nem volt annyi képviselőcsoport az Országgyűlésben, mint a 2022-es választásokat követően, ráadásul ebből a kilenc frakcióból hatot olyan pártok hívtak életre, amelyek közösen indultak a választásokon. Ez az elaprózódás egyébként oda vezetett, hogy a 2022-ben megalakult Országgyűlésben a kormánypártok adják a két legnagyobb létszámmal rendelkező frakciót. Mindez felveti annak kérdését, hogy a jövőben nem fog-e negatív irányban változni az ellenzéki térfél szereplőinek száma. Ezzel ellentétes irányban hathat, hogy már a választások előtt felvetette Márki-Zay Péter akkori miniszterelnök-jelölt, hogy ő is életre hívná saját pártját.²²

Mindeközben a választást követő egyik első, Medián által végzett közvélemény-kutatás²³ (7. táblázat) érdekes trendet vázol fel: vélhetően a győzteshez húzás miatt tovább erősödött a kormányzó pártszövetség, miközben az összefogásban szereplő ellenzéki pártok támogatottsága

²² Index 2022.

²³ HVG 2022.

visszaesett. Emellett a Mi Hazánk is képes volt bővíteni bázisát, valószínűleg nem függetlenül attól, hogy a választás előtt sokan tarthatták kockázatosnak a radikális jobboldali pártra adni voksukat.

7. táblázat: A Medián által 2022 májusában mért pártpreferenciák

<i>Párt</i>	<i>Teljes népesség</i>	<i>Választani tudók</i>	<i>Választani tudó biztos szavazók</i>
Fidesz–KDNP	48	57	60
Mi Hazánk	8	9	7
DK	7	8	7
Momentum	6	7	8
MKKP	5	6	6
Jobbik	3	4	3
MMM	3	3	3
MSZP	2	2	2
LMP	1	2	1
Párbeszéd	1	1	1

Forrás: HVG 2022

Noha nyilvánvalóan ennyire rövid idővel a választások után, ráadásul egyetlen közvélemény-kutatás adataiból merészség komoly következtéseket levonni, a Medián adatai is azt támasztják alá, hogy a centrális pártrendszer nem feltétlenül tűnt el a Jobbik pártrendszeren belüli oldalváltásával párhuzamosan, hiszen helyét a Fidesztől jobbra képes volt – még ha nem is változatlan támogatottsággal – a Mi Hazánk átvenni. Az adatokból az is látszik, hogy az ellenzéki térfél legnagyobb vesztesének utólag a Jobbik és az MSZP tekinthető, mindkét párt támogatottsága a választási küszöb alatti a kutatás szerint.

A Medián kutatásával már valamelyest jobban rezonál a hat párt egymáshoz mért relatív erőssége a parlamentben. A legnagyobb frakcióval (15 fő) rendelkező DK számít a legerősebb pártnak ezen a térfélen, miközben a Momentum mellett az MSZP és a Jobbik rendelkezik még valamelyest számottevő támogatottsággal. A két ökopolitikai tömörülés – LMP, Párbeszéd – egyelőre nem tud önálló, releváns szavazói mennyiséget vonzó arcélt felvillantani.

Összefoglalás

A magyarországi pártrendszer a 2010-et megelőző, kétblokki struktúrát követően a Fidesz újbóli hatalomra kerülésétől kezdődően predomináns jelleget öltött. A kormányzó pártszövetség egymást követő négy alkalommal tudott komoly fölénnyel nyerni, valamennyi alkalommal több mint tíz százalékpontos különbséggel a listás szavazatokat tekintve. Emellett minden alkalommal alkotmányozó többséget is szerzett. 2010-ben olyan szempontból is új helyzet állt elő, hogy az eddigi kétpólusú politikát egy hárompólusú váltotta, ahol a kormánynak mind jobb-, mind pedig baloldalon jelentékeny ellenzéke volt, noha utóbbi tábor egyre inkább elaprózódottá vált.

A 2022-es országgyűlési választástól előzetesen azt lehetett várni, hogy ez a hárompólusú politika a Jobbik oldalváltásával ismét kétpólusúvá alakul, ahol a Fidesz–KDNP és a hatpárti összefogás egymáshoz viszonyított ereje nagyságrendileg hasonló lesz. Részben ennek a célnak a sikere érdekében előválasztáson választották ki közös miniszterelnök-jelöltjüket és egyéni választókerületi jelöltjeiket. A választások eredményei azonban ezt a várakozást megcáfolták: a Fidesz–KDNP közel húsz százalékpontos különbséggel győzött a pártlistákra érkezett szavazatokat tekintve, és ismét alkotmányozó többséget szerzett. Ez egyértelműen annak a jele, hogy a predomináns pártrendszer a 2022-es választási eredmény fényében fönmaradt.

A másik fontos tanulsága az eredményeknek, hogy elsősorban vidéken szenvedett el komoly szavazatvesztést a hat párt a 2018-as szavazatszámokhoz viszonyítva. Ugyanakkor a Jobbik helyén a pártrendszeren belül megjelent egy új szereplő, a Mi Hazánk Mozgalom, amelynek támogatottsága ugyan a 2022-es választáson nem volt mérhető a Jobbik korábbi eredményeihez, azonban Budapest-vidék viszonylatában nagyjából hasonlóan festett a szavazótábor összetétele: mintegy másfélszer akkora támogatottságot élvezett a párt vidéken, mint a fővárosban. Mindez azt mutatja, hogy a főváros-vidék ellentét továbbra sem értelmezhető pusztán kormány-ellenzék ellentétpárként, hanem a baloldal-jobboldal megosztottság mentén is, hiszen a Fidesztől jobbra is bekerült az Országgyűlésbe egy vidékies szavazóbázissal rendelkező ellenzéki erő, amely ráadásul a választásokat követő első közvélemény-kutatás szerint felnőtt a Fidesztől balra található pártok némelyikének támogattságához. Ez

annak a jele, hogy nemcsak a predomináns pártrendszer és a Fidesz centrális helyzete, de elképzelhető, hogy a centrális pártrendszer is – némileg más formában, de – fönmaradt.

Irodalom

- Ablonczy, Bálint 2019: *Megjósoltuk, megtörtént: tegnap este megszűnt a centrális erőter. Élt tíz évet.* <https://www.valaszonline.hu/2019/10/14/valasztas-budapest-tarlos-karacsony-elemzes/> (Letöltve: 2022. június 10.)
- Balázs, Zoltán – Hajdú, András 2017: A Fidesz – Magyar Polgári Szövetség a magyar politikában. In *Trendek a magyar politikában – 2.* Budapest, MTA TK PTI – Napvilág, 83–109.
- Csizmadia, Ervin 2017: *A magyar politikai fejlődés logikája. Összehasonlítható-e a jelen a múlttal, s ha igen, hogyan?* Budapest, Gondolat.
- Csizmadia, Ervin 2020: *Létrejöhet-e kétpártrendszer Magyarországon?* <https://ujgyenloseg.hu/letrejoht-e-ketpartrendszer-magyarorszagon/> (Letöltve: 2022. június 10.)
- Előválasztás 2021: Az előválasztás eredményei. <https://elovalasztas2021.hu/eredmenyek/> (Letöltve: 2022. május 12.)
- Enyedi, Zsolt 2006: A befagyott felszín és ami alatta van. A 2006-os választás és a magyar pártrendszer. In Karácsony, Gergely (szerk.) *Parlamenti választás 2006. Elemzések és adatok.* Budapest, DKMKA, 205–228.
- Enyedi, Zsolt – Fábrián, Zoltán – Tardos, Róbert 2014: Pártok és szavazók, 2002–2014. In Kolosi, Tamás – Tóth, István György (szerk.) *Társadalmi riport 2014.* Budapest, Tárki, 532–557.
- Horváth, Attila 2021: *A verseny változatai. A visegrádi országok pártrendszerei 1990–2020.* Budapest, Gondolat.
- Horváth, Attila – Soós, Gábor 2015: Pártok és pártrendszer. In Körösi, András (szerk.) *A magyar politikai rendszer – negyedszázad után.* Budapest, Osiris – MTA PTI, 249–278.
- HVG 2022: *Medián: A választás óta nőtt a Fidesz-tábor, a Mi Hazánk lett a legerősebb ellenzéki párt.* https://hvg.hu/360/20220511_Az_emlek_mas (Letöltve: 2022. június 10.)
- Index 2022: *Új konzervatív-szabadelvű pártot alapít Márki-Zay Péter.* <https://index.hu/belfold/2022/03/10/uj-konzervativ-szabadelvu-partot-alapit-marki-zay-peter/> (Letöltve: 2022. június 10.)
- Lakner, Zoltán 2019: *Tényleg megszűnt a centrális erőter, kérdés, mit kezdünk vele.* https://hvg.hu/360/201942_a_magyar_strache (Letöltve: 2022. június 10.)
- Mandiner 2021: *„Elbuliztatók, srácok. Mi a f*szért adnánk pénzt?” – itt vannak az újabb momentumos belső anyagok.* https://mandiner.hu/cikk/20210914_momentum_elnokseg_jegyzokonyv_belső_valsga_penz (Letöltve: 2022. június 10.)
- Mráz, Ágoston Sámuel 2022: Adatok és közlemények. A közvélemény-kutatások szerepe a 2022-es választási kampányban. *Jelen lapszám.*
- Nemzeti Választási Iroda 2019: *Listákra leadott érvényes szavazatok országosan.* https://www.valasztas.hu/osszesített-eredmenyek_ep2019?p_p_id=epkiemelteredmenyek_WAR_nvvinrportlet&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view (Letöltve: 2022. június 10.)
- Nemzeti Választási Iroda 2022: *Országos listák.* <https://vtr.valasztas.hu/ogy2022/orszagos-listak?tab=parties> (Letöltve: 2022. június 10.)

- Népszava 2020: *Gyurcsány elárulta az ellenzéki összefogás programját*. https://nepszava.hu/3103650_gyurcsany-ferenc-elarulta-az-ellenzeki-osszefogas-programjat (Letöltve: 2022. június 10.)
- Sartori, Giovanni 1976: *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Soós, Gábor 2012: Kétflokkrendszer Magyarországon. In Boda, Zsolt – Körösenyi, András (szerk.) *Van irány? Trendek a magyar politikában*. Budapest, MTA TK PTI – Új Mandátum, 14–40.
- Telex 2021: *Inkább összefognak az ősellenséggel, csak ne Orbán nyerjen 2022-ben*. <https://telex.hu/belfold/2021/06/08/jobbi-dk-egyuttmukodes-ellenzeki-elovalasztas-jakab-peter-dobrev-klara> (Letöltve: 2022. június 10.)
- Tóka, Gábor 2018: A centrális erőtér bomlása. In Böcskei, Balázs – Szabó, Andrea (szerk.) *Várakozások és valóságok. Parlamenti választás 2018*. Budapest, Napvilág – MTA TK PTI, 78–101.
- Tóth, Csaba – Török, Gábor 2015: *Négy választás Magyarországon*. Budapest, Osiris.
- Választási Iroda 2018: *Listás szavazatok összesítése*. https://www.valasztas.hu/orszagos-listak-eredmenye?p_p_id=ogykiemelteredmenyek_WAR_nvinnvrportlet&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view (Letöltve: 2022. június 10.)
- Závecz Research Institute 2021: *A pártok támogatottsága a választókorú népesség és a biztos pártválasztók körében*. <http://www.zavecresearch.hu/a-partok-tamogatottsaga/> (Letöltve: 2022. június 10.)